

PRINCIPIUM PRIMARIUM IN LINGVA LITHVANICA

Garbingiesiems, godotiniems
ir didžiai išsimokslinusiems Ponams,
visiems Prūsijos karalystės
lietuviškų parapijų paskirtiesiems
klebonams,
mano didžiai prielankiems Ponams
ir brangiausiems globėjams

Nuoširdžiai pristatau pats ir pristatau šias savo kuklias mintis nuolankiausiai prašydamas Jus, Didžiai gerbiamieji, uoliai atliekančius savo luomo įpareigojamą tarnybą ir pirmiausia besirūpinančius visų Jūsų parapijiečių sielomis, taip pat visus Jūsų priežiūroje esančius, Jūsų ištikimai ir su meile globojamus kunigus, mano didžiai gerbiamus luomo brolius, malonėti nuodugniai apmąstyti žodžius „REIKIA KALBĖTI SU LIAUDIMI“ ir kuo greičiau pranešti savo nuomonę. Galbūt Dievas siųs iš dangaus malonę, kurios trokštu iš visos širdies ir jos vienintelės šiomis mintimis siekiu, kad Jūs visi, Didžiai gerbiamieji, kuo greičiau pasiektumėte savo tikslą, o tai yra bendras švietimo būdas ir tikras visos lietuvių Bažnyčios puoselėjimas, ištikimai ir kuo suprantamiau mokant daugybę tūkstančių vargšų žmonių. Lieku iki gyvenimo pabaigos visų Jūsų,

Prūsijos karališkųjų] lietuviškų parapijų Ponų
klebonų ir visų mano prielankiausių Ponų ir
brangiausių globėjų,

Nuolankiausias tarnas
ir tarpininkas
Mörlinas.

[...]

„Danck / habt Danck! Eben das wollen wir / Herr Ober=Hof=Prediger!“¹ Ir štai, po kiek laiko kai kurie iš jų tapo tokie užsispyrę, kad visiškai nebenorėjo girdėti nieko, kas jiems atrodė nors truputėlį abejotina ir nesutampa su jų vartosena. Taigi Ponas vyriausiasis rūmų pamokslininkas aprobavo mano ilgai puoselėtą lietuvių kalbos principą lietuviškos parapijos akivaizdoje; ir tai padaršino [mane] apklausti didžiai gerbiamus Ponus luomo brolius ir sužinoti, kaip jie vertina ir kaip supranta šią mano principą, kad Jų visų maloniai padedamas, galėčiau papildyti jį tuo, ko dar nesu padaręs, ir pasitaisyti, kur esu apsirikęs ar suklydęs; tada pagaliau visų pritarimu ir sutarimu būtų sukurtas tobulas *Pagrindinis lietuvių kalbos principas*, kuriuo visada būtų galima remtis, o galbūt laikui bėgant ir vėl išryškėtų lietuvių kalbos grynumas.

Pono vyriausiojo rūmų pamokslininko pono d[aktaro] Deutscho aprobuotas mano lietuvių kalbos principas šiuo metu yra toks:

§ 1. „REIKIA KALBĖTI SU LIAUDIMI“: su lietuviais reikia kalbėti gyva kalba, kaip Jie kalba.

¹ „Dėkui, dėkui! Būtent to mes norime, Pone Vyriausiasis rūmų pamokslininke!“

§ 2. Su Jais reikia kalbėti kaip su paprastais žmonėmis. Juk mes turime reikalą ne su kuo kitu, o tik su negudriais, paprastais ir naiviais lietuviais. Mokytų, protingų galvų tarp Jų nėra. O jeigu ir būtų tokių (nors taip nėra), aš manau, vis tiek reikia taikytis prie pačių menkesnių, pačių naiviausių žmonių, taip pat ir vargšų vaikelių supratimo. Tokių yra tūkstančiai, o protingų rastume vieną, du ar tris.

§ 3. Juk Išganytojas Jn 21, 16–17 ir kitur kalba: „Ganyk mano avis.“² Aš suprantu, kad turimi galvoje ir paprasti lietuviai; o ankstesnėje 15 eil[utėje] sako: „Ganyk mano avinėlius.“³ Tarp jų yra ir lietuvių vaikai.

§ 4. Į Juos visus mes turime kreiptis, kai norime pamokyti, kai norime apšviesti. Todėl reikia su Jais kalbėtis, o tai yra: reikia kalbėti su liaudimi.

§5. O kas nori tai daryti, turi, mano manymu, kalbėti paprastai, visiems suprantamai, namuose vartojamos, vietinės, gimtosios kalbos žodžiais; esu jau minėjęs kitoje vietoje, koku požymiu aš čia vadovaujuosi. Nes jeigu elgčiausi kitaip ir vartočiau kitokius (vadinkime juos kaip norime) žodžius, tai anksčiau minėtieji vargšai paprasti žmonės ir vaikai negalėtų manęs suprasti. Ir ko gi vertos tada visos mano kalbos. Reikia taip: kalbėk, kad tave suprasčiau. Kunigai Vestfalijoje, Herfurte, su paprastais žmonėmis elgiasi kaip su savo šeimyna ir t. t., per išpažintį ir per pamokas visada kalba ta pačia vokiečių žemaičių tarme kaip ir Jie. Būtų didžiulė Dievo bausmė, jeigu su tais žmonėmis būtų kalbama neaiškiai, nesuprantamai ir tokiais žodžiais, kurių jie nesuvokia ir neišmano, ką reiškia, Įst 28, 49⁴, Jer 5, 15⁵. Tokiomis tad barbariškomis tautomis ir jų kalbomis baudžiami nusižengiantys Dievo įstatymams. Tuo tarpu didelė Dievo malonė yra tada, kai nereikia klausytis tokių neaiškių ir nesuprantamų žodžių; šią malonę Dievas pažadėjo savo tautai Iz 33, 19. Pagal hebrajų [versiją] yra taip: „Non videbis populum profundum labiô ab audiendô.“⁶ Lutheris išvertė: „ein Volck von tieffer Sprache“⁷: jos žodžiai ir kalba tokie gilūs, kad jų niekas negali pažinti ar iširti. Štai kokie nelaimingi žmonės, manantys, jog juos Dievas baudžia tuo, kad jiems išganyto žodis skelbiamas keistais ir nesuvokiamais žodžiais; ir priešingai, kokie laimingi tie, kurie nesusiduria su tokiais neaiškiais žodžiais ir neįprastomis kalbomis, viskas aiškinama taip paprastai ir suprantamai, kad lengvai gali suvokti net mažiausi vaikai. Anų neįprastų ir svetimų žodžių reikia vengti, kitaip toks mokytojas bus žmonėms Dievo bausmė; ir atvirkščiai, reikia stengtis vartoti paprastus ir aiškius žodžius, o toks pamokslininkas – brangi Dievo dovana. Tokie turėtų būti visi mokytojai, ypač vargšų ir paprastų lietuvių; tiems jų reikia labiausiai, nes patys nemoka nei skaityti, nei rašyti ir negali sau padėti. Mūsų Pr[ūsijos] Bažnyčios potvarkis lape 28 b įpareigoja ir skatina mus taip elgtis, nes jame sakoma: „Mes privalome rūpintis, kad jaunuoliai lengvai suprastų ir išmoktų katekizmą“ ir t. t., viskas turi būti paprasta ir aišku, kad [jie] galėtų suvokti ir įsiminti. Kas nors galėtų sakyti: Bažnyčios potvarkyje kalbama apie vokiečius, o ne apie lietuvius. [Atsakau:] Tebūnie tai tiesa. Tačiau kyla klausimas, argi lietuviai protingesni už vokiečius, kad jiems nereikia tokių suprantamų žodžių ir mokymo? Žinoma, vokiečiai paprastai stengiasi – ir tai šiek tiek suprantama – siųsti vaikus į mokyklą, kad jie išmoktų skaityti, rašyti ir kt. Lietuviai – niekada; jie sako: „Mano prosenelis nelankė mokyklos, bet duoną juk valgė.“ Mokyklas lanko tik visai nedaugelis. Dėl tos priežasties jie nemoka, kaip jau minėta, nei skaityti, nei rašyti ir negali patys sau padėti. Todėl jiems labiausiai reikia aiškių, prastų ir paprastų žodžių, juoba

² Jn 21, 16: „Jėzus jam pasakė: „Ganyk mano aveles.“; NT 1701 Jn 21, 16: „Tária jam: Ganijk awis mano.“ Jn 21, 17: „Jėzus jam tarė: „Ganyk mano avis“; NT 1701 Jn 21, 17: „Paľáko jam IĖzus: Ganijk awis mano.“

³ Jn 21, 15: „Jėzus jam tarė: „Ganyk mano avinėlius“; NT 1701 Jn 21, 15: „Paľáko jem: ganijk awinĕlus mano.“

⁴ Įst 28, 49–51: „VIEŠPATS atves prieš tave tautą iš toli, nuo žemės pakraščių, skrendančią kaip erelis, tautą, kurios kalbos tu nesupranti, žiaurią tautą, nerodančią pagarbos senam ar gailėsčio jaunam. Ji ris tavo galvijų prieauglį ir tavo žemės derlių, kolei nebūsi sunaikintas, nepalikdama tau nei grūdų, nei vyno, nei aliejaus, nei prieauglio tavo bandoje ar kaimenėje, kolei nepražudys tavęs.“

⁵ Jer 5, 15–17: „Žiūrėkit! Aš pakeliu prieš jus tautą iš toli, Izraelio namai! tai VIEŠPATIES žodis. Tvirtą tautą, ilgaamžę tautą, tautą, kurios kalbos nemoki ir nesupranti, ką jie sako. Jų strėlinės kaip atviros kapų duobės, visi jie šaunūs kovotojai. Jie suris tavo pjūtį ir maistą, tavo sūnus ir dukteris, tavo avis ir galvijus, tavo vynuodžius ir figmedžius. Kalaviju jie sutriuškins ir įtvirtintus miestus, kuriais tu pasitiki.“

⁶ Iz 33, 19: „Nebematysi jau išdidžiosios tautos, svetimkalbės tautos, kurios nesuprasi, mikčiojančios liežuviu, kurio nesupaisysi.“

⁷ Pažodžiui: „Gilios kalbos tauta“.

kad neturime tokių lietuviškų tekstų, kurie būtų nesudėtingi, prieinami, aiškūs ir pakankamai suprantami, kaip tai bus parodyta vėliau. Todėl reikia išmesti visus svetimus, keistus nelietuviškus ir nesuvokiamus žodžius ir kalbėti su Jais tik tikrai gera, gryna ir aiškia lietuvių kalba, kad Jie lengvai priimtų, suprastų ir suvoktų. Yra sakančių, kad šitie, tie ir anie lenkiški žodžiai yra visuotinai vartojami. [Atsakau:] Tai tik įsivaizdavimas, bet pabandykite paklausti, ką tie žodžiai reiškia, tai iš šimtų nepasakys nė vienas; juk jie juos tik kartoja kaip papūgos arba kaip vienuolės lotyniškas psalmes ir visiškai akivaizdu, kad nori teisingos, paprastos ir aiškios žodžio prasmės. Tarkime, kad tie yra iš tiesų visuotinai priimti ir daugeliui suprantami, bet juk tai ne lietuviški, o lenkiški žodžiai, mes gi su lietuviais turime kalbėtis lietuviškai, bet ne lenkiškai.

[...]

§ 32. Toliau reikia ieškoti lietuviškų patarlių. Tačiau ne todėl, kad imtume kalbėti vien tik patarlėmis. Ne. Goklenijus p. 61 pabaigoje sako: „Kalbai negalima užsižaisti patarlėmis – jas reikia vartoti, bet vietoje ir taupiau.“ Būtent į tai reikia kreipti dėmesį ir lietuvių kalboje. Aš manau taip: lietuviškos patarlės turi daugiausia naminių ir labiausiai tinkamų vartoti žodžių. Tačiau jei kartais vokiečių lietuvis iš puikybės nori pagal savo išmanymą šen bei ten prikašioti gražmenų, tai jų reikėtų atsisakyti, o visus kitus žodžius palikti, kad ilgainiui jie lietuvių kalbai taptų įprasti. Goklenijus p. 41 pabaigoje vėl sako: „Vertos pažymėti paroimiodinės, arba patarlinės formos.“ Lygiai taip pat yra lietuvių kalboje ir tai daro ją išraiškingesnę.

§ 33. Todėl Pono kunigo Perkūno⁸ iš Valtarkiemio darbas – jo sukauptas gana gausus priešodžių rinkinys – yra labai vertingas. Tik aš pageidaučiau, kad jis būtų platinamas ir išplėstas žodžių ištekliais (jeigu Ponas iš Valtarkiemio pats nenorėtų imtis tokio didelio darbo ir t. t.), bet ne germanizmais, o tikrais lietuviškais, kurie būtų paaiškinti kitais žodžiais.

Erazmas⁹ savo patarles išsamiai paaiškino. Tačiau tarkime, kad kai kurios jų tokios suprantamos, kad nebereikia jokio paaiškinimo, tai vis tiek pradedantiesiems yra gerai ir naudinga, jeigu viskas persakoma kitais žodžiais, nes tada juos nejučia pagaus noras gausių gimtųjų žodžių. Goklen[ijus] p. 64: „Patarlės, kaip metaforos ir alegorijos, niekad gražiai neišverčiamos.“ Tačiau čia turi būti gražus sąryšis, o kartu ir nauja materija. Pvz., min[étame] darb[e]: „Kas gi nesistebėtų, kad šaltiniai išdžiūvę? Juk jie gi iš tiesų išdžiūvę, kadangi tu prašai manęs tarsi išdžiūvusios žemės to, ko pats esi, kaip žinoma, užvis labiau turtingas.“ Ką čia Goklenijus sako apie šį tropą *fitire fontes*¹⁰, tą aš rekomenduoju daryti ir su patarlėmis. Tačiau tai didelis ir visai naujas darbas. Vis dėlto šitai labai pasitarnautų ir būtų naudinga visiems pradedantiesiems.

§ 34. Taip pat nereikia niekinti ir lietuvių mergaičių *Dainų*. Ir ne todėl, kad tas paikystes imtume su jomis dainuoti, – iš jų galima pasimokyti gerų praktikos išbandytų žodžių. Kas imsis to darbo ir stropiai užrašinės tokias dainas, tas ilgainiui sukaups puikų lietuviškų žodžių rinkinį ir tikrai nesigailės savo darbo. Tiktai reikia atkreipti dėmesį į vokiečių-lietuvių gražmenas (tarsi jos būtų tikros) ir jas pašalinti. Ir jeigu kas nors tokiam rinkinyje ieškos lietuviškų žodžių, galės pasakyti taip, kaip kadaise Vergilijus¹¹: paklaustas, ką daręs, atsakė auksą iš Enijaus¹² mėšlyno išrinkinėjas.

§ 35. Goklenijus pateikė iš lotynų kalbos ir kitokių dalykų, kurie naudingi tiems jauniems žmonėms, kurie nori gerai lotyniškai rašyti, pvz., sentencijų variantus, [išdėstytus] pagal gausius žodžius ir dalykus; garbinimo, peikimo, žadėjimo, tikėjimo, pasižadėjimo formulių aprašymą ir t. t. Žr. p. 69 ir 70. Aš manau,

⁸ Jokūbas Perkūnas Jaunesnysis (Jacobus Perkuhn, Perkhun; 1665–1711), vienas XVIII amžiaus pradžios polemikos dalyvių, Mörlino oponentas. Gimė Išdaguose, Gumbinės aps., dirbo kunigo adjunktą Išdaguose (1689), Valtarkiemyje (1690, nuo 1692 – kunigas), 1707–1711 buvo Įsruties vyskupas. Parašė poleminį traktatą *Wohlgegründetes Bedenken über die ins Litauische übersetzten zehn Fabeln Aesopi und derselben passionierte Zuschrift* (1706), kuriame diskutavo su Mörlino teiginiais.

⁹ Erazmas Roterdamietis (Desiderius Erasmus Roterodamus; 1469–1536), nyderlandų humanistas, filosofas. Vienas žinomiausių jo kūrinių – antikos autorių posakių ir priešodžių rinkinys *Adagia* (*Patarlės*), 1500.

¹⁰ „Išdžiūvę šaltiniai.“

¹¹ Publijus Vergilijus Maronas (Publius Vergilius Maro; 70–19 m. pr. Kr.), garsus romėnų poetas, labiau žinomas kaip *Vergilijus*, eilėraščių rinkinio *Bukolikos*, poemos *Georgikos* ir epo *Eneida* autorius.

¹² Kvintas Enijus (Quintus Ennius; 239–169 m. pr. Kr.), romėnų epo ir poezijos pradininkas, tragedijų, komedijų, satyrų autorius, parašęs istoriją nuo Romos įkūrimo iki savo laikų *Analai* (18 knygų).

kad šitame GOKLENIAUS [rašte] nerastume nė vienos vienintelės taisyklės, kuri lietuvių kalbos mylėtojui nebūtų ar negalėtų būti naudinga tikslui siekti. Todėl kiekvienam verta tuo stropiai sekti, jei nori sukurti ką nors vertingo lietuvių kalba.

§ 36. Taip pat tikiuosi, kad tas, kas atkreips dėmesį į šias mano kuklias pastabas, galės gana gerai susikalbėti su lietuviais. Taip, jis galės pasakyti: „KALBUOSI SU LIAUDIMI.“ Tačiau aš laikiu iš savo Didžiai gerbiamų P[onų] luomo brolių geresnių ir brandesnių apmąstymų apie žodžius *kalbėti su liaudimi*. Ar visa tai galėtų būti *Pagrindinis lietuvių kalbos principas*, ar ne? O gal jūs turite ką nors geresnio? Tada nuolankiai prašau pranešti apie tai man ir visiems lietuvių kalbos mylėtojams, kad ateityje nebereikėtų trypčioti tamsoje kaip iki šiol ir turėtume geresnį bei tikresnį kelią į tą kalbą; taigi kalbėdami aiškiau ir suprantamiau, galėtume vargšams lietuviams duoti patikimesnį krikščionybės kelrodį. Meldžiu Jums visiems Didžiojo Dievo malonės ir visad lieku visų Jūsų,

mano Mieliausieji ir Didžiai gerbiami Ponai luomo broliai,
nuolankiausias tarnas
M[ichaelis] Mörlinas

Gumbinė,
1706, vas[ario] 14 [diena]

Michaelio Mörlino traktatas „Principium primarium in lingua Lithvanica“, parengė Vincentas Drotvinas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008, p. 75–77, 83–89, 121–125.